

11003007
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

СИСТЕМА І СТРУКТУРА

СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ:

ПАМ'ЯТІ АКАДЕМІКА Л.А. БУЛАХОВСЬКОГО

Збірник наукових праць

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

КИЇВ
ЗНАННЯ УКРАЇНИ
2006

Обов'язковий примірник

29086882
115
115
115

Редакційна колегія:

В.І. Гончаров, канд. філол. наук, професор (відповідальний редактор);
А.М. Григораш, канд. філол. наук, доцент (відповідальний секретар);
М.Я. Брицин, докт. філол. наук, професор;
Л.П. Іванова, докт. філол. наук, професор;
Ф.О. Нікітіна, докт. філол. наук, професор;
Н.І. Озерова, докт. філол. наук, професор;
М.Я. Плющ, докт. філол. наук, професор;
О.О. Тараненко, докт. філол. наук, професор;
Л.С. Віннічук, канд. педагог. наук, доцент;
О.І. Дашенко, канд. філол. наук, доцент;
М.П. Дворжецька, канд. філол. наук, професор;
Т.І. Плужнікова, канд. філол. наук, доцент;
Т.В. Слободянюк, канд. філол. наук, доцент;
М.М. Тягунова, канд. філол. наук, доцент;
Н.В. Хруцька, канд. філол. наук, доцент.

Рецензенти:

Н.Л. Іваницька, докт. філол. наук, професор;
Є.А. Карпіловська, докт. філол. наук;
Т.Ю. Ковалевська, докт. філол. наук;
Л.М. Полюга, докт. філол. наук, професор;
О.А. Сербенська, докт. філол. наук, професор.

С40 Система і структура східнослов'янських мов: Пам'яті академіка Л.А. Булаховського: Зб. наук. праць (Редкол.: В.І. Гончаров (відп. ред.) та ін. — К.: Знання України, 2006. — 316 с. Бібліогр. в кінці ст. — Укр., рос.
ISBN 966-7201-26-0

У збірнику вміщено наукові праці докторантів, аспірантів, професорсько-викладацького складу мовознавчих кафедр Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова та інших вузів України з актуальних проблем східнослов'янського мовознавства. Тематика статей охоплює питання граматичної будови і лексичного складу східнослов'янських мов, етимології і словотвору, історії і взаємодії мов, культурології і стилістики. Об'єктом лінгвістичного аналізу виступають структурні одиниці різних рівнів мовної системи. У полі зору мовознавців питання фонетики, морфології, синтаксису, лексикології, термінології та лексикографії.

Для викладачів, аспірантів, студентів філологічних факультетів, учителів української та російської мов середніх шкіл та гімназій.

ББК 81.2я43

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Ælfric's Lives of Saints / Ed. by Rev. W. W. Skeat. — Part I-II. — London: N. Trubner & CO, 1881.
2. The Anglo-Saxon Chronicle. According to the Several Original Authorities / Ed. with a translation by B. Thorpe. — Vol. 1-2. — London: Longman, Green, Longman, and Roberts, 1861.
3. The Blickling Homilies of the 10th Century / Ed. by R. Morris. — Part I-II. — L.: N. Trubner & CO, 1880. — 369 p.
4. King Alfred's Old English version of Boethius De consolacione philosophiae. Edited from the mss., with introduction, critical notes and glossary by Walter John Sedgefield. — Oxford: Clarendon Press, 1899. — 328 p.
5. King's Ælfric's Orosius. Old English Text and Latin Original / Ed. by H. Sweet. — L.: Trubner & CO, 1883. — 299 p.

В.М. Стехіна

МОДЕЛЮВАННЯ ДИСКУРСУ У РАКУРСІ ЙОГО ЛІНГВОКОГНІТИВНИХ І КОМУНІКАТИВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК

Вивчення дискурсу як комунікативно-когнітивного феномену, який становить складну єдність когнітивних, мовних й позамовних чинників і через це стає макроодиницею нового рівня пізнання лінгвістичних явищ, є головною проблемою комунікативної лінгвістики на нинішньому етапі розвитку цієї дисципліни.

Метою цієї статті є розгорнута рецензія на монографію Н.К. Кравченко «Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса» [1], у якій вперше у вітчизняному мовознавстві здійснено комплексний системний аналіз міжнародно-правового дискурсу (МПД) шляхом визначення й обґрунтування інтерактивних, жанрових та концептуальних параметрів цього мовленнєвого зразка.

У вступі автор дослідження послідовно й переконливо обґрунтовує необхідність всебічного дослідження й моделювання МПД як одного з найменш досліджених сучасною лінгвістикою мовленнєвих зразків.

У першому «методологічному» розділі монографії — «Проблема дискурсу у лінгвістиці» — дослідниця вдало узагальнює теоретичні підходи щодо усвідомлення дискурсу як когнітивно-комунікативної сутності. Зокрема, автором монографії відокремлюються такі основні аспекти розуміння дискурсу: 1) *дискурс як текст* (текст як комунікативна система; дискурс як «текст у тексті»; дискурс як група взаємно співвіднесених текстів); 2) *соціально-інституційне* (дискурс як структура, що моделює соціально-суспільні відносини та моделюється ними; як набір змінних, що визначають форму мовлення); 3) *дискурс як усне діалогічне мовлення*; 4) *дискурс як семіотико-культурне явище* (дискурс як семіозис; текст як знак в семіотичному просторі культури; засоби конструювання тексту як знаку в семіотичному просторі дискурсу; семіотичні моделі дискурсу); 5) *дискурс як когнітивне явище*; 6) *ситуативно-подієве* розуміння дискурсу (процесуальність, синергетичність та ситуаційність як вияви всеосяжної діалогічності дискурсу). Такий спосіб розгляду джерел сучасної дискурсології дозволяє авторові запропонувати власне визначення дискурсу та дискурсивної інтеракції, а також обґрунтувати зв'язок інтерактивності з різними аспектами діалогічності дискурсу. Зокрема, дискурс визначається дослідницею як складний комунікативно-когнітивний феномен, що відповідає замкнутій комунікативній ситуації з когнітивною основою у вигляді знань та уявлень комунікантів одне про одного і про ситуацію спілкування, які активуються завдяки зануренню учасників у знакові системи, в тому числі у код етносу, цивілізації, культури, ідеології, етикету, жанру, мовних стереотипів, соціальних

правил й стратегій комунікації, соціально обумовлених інтерактивних моделей тощо. Як комунікативна ситуація, дискурс є результатом синхронізації когнітивних процесів комунікантів, безперервно взаємодіє з їхньою рефлексуючою діяльністю, яка оформлюється у когнітивно-комунікативних стратегіях й тактиках та динамізує текстову систему, включаючи її у простір семіозису. Замкнутість ситуації забезпечується процесом зустрічної цілеспрямованої соціальної дії комунікантів, що стратегічно організується такими моментами ідентифікації: розпізнанням інтенції; аспектів й чинників інтеракції; ситуаційної моделі; концептів спільного комунікативного простору; жанрової моделі.

Єдністю змісту, вираженістю та науковою новизною відзначається другий розділ монографії — «Інтерактивне моделювання міжнародно-правового дискурсу», у якому обґрунтовується категорійний статус, характеристики та функції МПД; розробляється методика його інтерактивного моделювання; ідентифікуються і аналізуються моделі локальної інтерактивності, їхні змішані варіанти й численні модифікації. Зокрема, міжнародно-правовий дискурс визначається автором як комунікативна ситуація, що виконує особливу креативно-деонтичну функцію в соціокультурному універсумі шляхом припису або рекомендації правових цінностей як моделей поведінки, що координують національні, групові й інституційні стратегії суб'єктів-держав. Когнітивний план МПД містить синхронізовані знання та уявлення комунікантів про власну гомогенність й узагальненість, які сприяють узгодженню гетерогенних економічних і політичних стратегій держав-учасників, а також про інтерсеміотичний зв'язок міжнародно-правового тексту із різними типами текстів й семіосфер, із семіотичним універсумом, уособленим концептосферою «справедливість». Такий погляд на лінгвокогнітивне й комунікативне підґрунтя МПД дає авторові змогу логічно підійти до обґрунтування різних рівнів його інтерактивного моделювання: глобальної інтеракції, яка формується категорією узагальненого комуніканта і відповідає за програму здійснення МПД на основі узгодженого учасниками тексту, та локальних інтеракцій, сукупність яких відбиває процес узгодження і стереотипно пов'язана із дискурсивними ролями узагальненого комуніканта.

Фактично дослідницею вперше у вітчизняній лінгвістиці розроблена цілісна комплексна методика інтерактивного моделювання дискурсу, яка передбачає виявлення основних векторів запланованої інтеракції між його учасниками; обґрунтування стереотипних кореляцій між дискурсивними ролями узагальнених адресанта / адресата і параметрами дискурсу, взаємодія з якими активує ці ролі (прийом когнітивно-комунікативної рольової декомпозиції); опис локальних інтерактивних моделей, що комбінують ролі узагальненого комуніканта у комплексі їхніх комунікативно-когнітивних характеристик. Автором детально й обґрунтовано аналізуються соціокультурні та формально-семіотичні параметри, які суттєво впливають на створення, розвиток та тлумачення / застосування міжнародно-правового тексту і через те є векторами інтеракції для комунікантів МПД. Як такі параметри аналізуються семіосфери міжнародно-правових текстів й національно-правових текстів; спільні та відмінні політико-економічні інтереси держав-учасників; міжнародні та національні судові тексти, пов'язані із тлумаченням і застосуванням міжнародного документу; семіосфери універсальних культурних текстів, що містять первісні загальнолюдські цінності, котрі дозволяють обґрунтувати міжнародно-правові норми та ін. Далі Н.К. Кравченко диференціює параметри дискурсу, які підтримують спільні цінності комунікантів і зумовлюють гомогенні інтеракції, або, навпаки, є чинниками гетерогенних інтеракцій, оскільки орієнтовані на варіативні цінності учасників у процесі створення та інтерпретації дискурсу. Плідним, на нашу думку, є розроблений автором підхід до визначення комунікативної структури узагальненого

комуніканта МПД, його дискурсивних ролей, що актуалізуються внаслідок запланованого «занурення» учасників дискурсу у спільні та відмінні параметри та «ініціюють» моделі інтерактивності. Категоріальні ознаки основних моделей і їхніх модифікацій описано за схемою: комунікативна інтенція; інтепретанта; комунікативні стратегії прагматичного та когнітивного рівнів; мовленнєві тактики; ракурс інституційно запланованої інтеракції. Дослідниця простежує складні процеси, що показують зв'язок моделей інтерактивності з типовими когнітивними операціями у концептуальному просторі міжнародно-правового тексту.

Третій розділ монографії — «Жанрове моделювання міжнародно-правового дискурсу» — присвячено питанням визначення, класифікації та моделювання одиниць жанрової категоризації МПД: жанрової семіосфери, жанру та жанрового фрагменту. Вперше у лінгвістиці автором впроваджується поняття жанрової семіосфери як когнітивно-комунікативного простору, що узагальнює характеристики гомогенних жанрів. Наукового обґрунтованим вважаємо і визначення парадигми параметрів й вербальних операторів жанрових семіосфер, розроблених із урахуванням критерію різної регулярності таких засобів як знаків гомогенних жанрів.

У цьому розділі розглянуто ще ряд важливих теоретичних і практичних питань сучасної лінгвістичної генології, зокрема, з'ясовується категорійний статус жанрових фрагментів як композиційних одиниць жанрів МПД. Уперше здійснюється комплексна класифікація й аналіз жанрів МПД. Здобутком автора є розробка методологічно важливої гіпотези щодо можливості пояснення одних моделей через інші на підтвердження якості дискурсу як суперсистемного цілого. Зокрема, у вторинних жанрах, до яких належать жанри МПД, стандартний набір локальних інтеракцій розглядається у дослідженні як одна з жанрових характеристик, компонент жанрової моделі.

Особливе місце у дослідженні належить четвертому розділу — «Концептуальне моделювання міжнародно-правового тексту / дискурсу», у якому обґрунтовуються онтологічна, деонтична та аксіологічна складові міжнародно-правової картини світу і з'ясовуються концептуальні константи МПД. Запропоновану автором методику концептуального моделювання можна застосовувати щодо опису й характеристики інших типів дискурсу.

Підрозділ, присвячений аналізу категорійних ознак міжнародно-правової картини світу та її галузевих концептосфер, містить новаторський погляд на проблему структури й еволюції картини світу. Новим є визначення міжнародно-правової картини світу як системи деонтичних, онтологічних і аксіологічних концептів, які інтегрують універсально-узуальні знання та уявлення про належну поведінку держав й оснований на категоризації правових феноменів шляхом виявлення їхнього онтологічного статусу як міжнародно-правових цінностей. Дослідниця глибоко розуміє складну внутрішню ієрархію концептів МПКС, встановлює вертикальний ціннісно-смісловий зв'язок концептів-прототипів, що організують основні цінності міжнародно-правової картини світу, з концептами галузевих концептосфер. Серед найважливіших когнітивних ознак МПКС автор виділяє здатність її концептів до конвенційної / неконвенційної поляризації та дискурсивної динамізації. Зокрема, як переконливо доводить дослідниця, конвенційна поляризація існує як ціннісна колізія концептосфер «загальне благо» та «суверенітет». Залежно від того, чи розташовується концепт, активований вербальними засобами, у концептосферах «суверенітет» або «загальне благо», він генерує у ціннісному плані розвиток норм (та термінології, що їм відповідає), які або обмежують суверенітет на користь загального блага, або навпаки.

У цьому розділі розглянуто важливе питання стосовно прототипової ролі базової константи МПД — концепту «справедливість». Дослідниця простежує категорійну специфіку концептосфери «справедливість» залежно від історичного періоду й ракурсу її висвітлювання філософськими й правовими теоріями. Вперше у концептології сформульоване базисне пропозиційне значення концепту, завдяки якому його концептосфера зберігає свій узагальнюючий потенціал по відношенню до периферійних елементів. Зокрема, автор слушно зауважує, що складові «пропорційність», «відповідність», «співвідношення», «віддяка», «рівновага», «баланс» є найбільш статичною частиною концептосфери «справедливість» через те, що пов'язані не стільки з самими цінностями, скільки з незмінними критеріями їхнього структурування. Домінантні ознаки концептосфери базуються на суперконцептах «належне» (норма, правило, вимоги, право, законність), «рівність» (пропорційність, об'єктивність, відповідність, розподіл, свобода, рівновага, баланс) і «благо» (цінність, користь), які реконструюються автором на основі концептуального аналізу філософських і правових текстів, а також лексикографічних джерел чотирьох типологічно різних мов.

Науково виваженим у дослідженні Н.К. Кравченко є висвітлення взаємозв'язку концептосфер «міжнародне право» і «справедливість» у сучасній міжнародно-правовій картині світу. Зокрема, їхня взаємодія має, як показує автор, двобічний характер і здійснюється через уточнення складу та меж концептосфери «справедливість» елементами концептосфери «міжнародне право» і концептосфери «міжнародне право» елементами концептосфери «справедливість». Результатом першого типу перетворювань стають уявлення, які фіксуються у концептуальній площині «юридична / інституційна справедливість» з пропозиціональним центром «тлумачити однакові випадки однаково і різні — по-різному». Наслідком концептуальних трансформацій другого типу є концептуальна площина «реальна / змінна справедливість» з «розрізнявати підґрунтя того, які випадки вважати однаковими і які — ні».

Плідним, на нашу думку, є ґрунтовне простеження дослідницею функцій зазначених концептуальних площин у МПД. Автор показує, що площина «юридична справедливість» висвітлюється загальнообов'язковими принципами й нормами, котрі визначають стабільність будь-якого міжнародно-правового тексту як такого, що занурений у семіосферу документів, якими створені загальносистемні й галузеві цінності. Концептуальна площина «реальна / змінна справедливість» впливає на динаміку смислоутворення у міжнародно-правовому дискурсі. В ній комунікантами навперемінно розташовуються всі правові цінності, які розроблюються міжнародно-правовим текстом і, залежно від результату розміщення, поляризуються як справедливі або несправедливі. Відповідно, основною когнітивною стратегією МПД є концептуальні перетворення, спрямовані на активування таких цінностей різних комунікантів, які можуть стати для них загальними / східними у концептуальній площині *суттєва справедливість*.

У останньому підрозділі цього розділу міститься переконливий аналіз складників інваріантної та варіативної частин концептуального простору міжнародно-правового тексту.

З огляду на вищезазначене вважаю, що рецензована праця Н.К. Кравченко є новаторською і своєчасною роботою, яку виконано на потужній теоретичній і джерельній базі. Опрацьовані методики інтерактивного, жанрового й концептуального моделювання є поштовхом для майбутніх теоретичних і практичних пошуків у сфері дискурс-аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко Н.К. Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса: Монография. — К.: Реферат, 2006. — 320 с.